INKLYUZIV TA'LIMGA JALB ETILGAN BOLALAR OTA-ONALARIGA PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK MASLAHAT BERISHNING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI

Abdikarimova Muxlisaxon Musajon qizi, Zabiyeva Mushtariy Ziyodulla qizi, Abduqodirov Dilmuhammad Sodirjon o'g'li
Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti, Xorijiy til va adabiyot (ingliz tili) yo'nalishi 2-kurs talabalari. muxlisaabdikarimova4@gmail.com
Ilmiy rahbar: Jumaniyazova Zulfiya Aitbayevna
CHDPU Pedagogika fakulteti Maxsus pedagogika kafedrasi o'qituvchisi
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0005-2967-8629
https://doi.org/10.5281/zenodo.18212127

Annotatsiya: Ushbu maqolada inklyuziv ta'lim tizimida ota-onalarga pedagogik va psixologik maslahat berishning nazariy asoslari hamda amaliy ahamiyati yoritilgan. Bolaning rivojlanishida oila muhitining roli, ota-onalarning psixologik holati va ularning farzand bilan munosabatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, ota-onalar bilan ishlashda qo'llaniladigan zamonaviy metodlar, jumladan, psixologik qo'llab-quvvatlash, o'yin va art-terapiya elementlarining samaradorligi asoslab beriladi. Maqolada pedagog va psixologlarning ota-onalar bilan hamkorligi bolaning ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi ilmiy jihatdan izohlanadi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, ota-ona, psixologik maslahat, pedagogik yondashuv, adaptatsiya, motivatsiya, ijtimoiylashuv, stress, oila muhiti.

KIRISH

Zamonaviy dunyoda ta'lim tizimini insonparvarlashtirish va barcha bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Inklyuziv ta'lim – bu shunchaki jismoniy yoki aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni umumta'lim maktablariga jalb qilish emas, balki jamiyatning ushbu toifadagi shaxslarga nisbatan munosabatini tubdan o'zgartirishni talab qiluvchi murakkab ijtimoiy-pedagogik jarayondir. Ushbu jarayonning muvaffaqiyati nafaqat maktabning moddiy-texnik bazasi yoki pedagogning mahoratiga, balki eng birinchi navbatda, bolaning eng yaqin ijtimoiy muhiti – oilasiga va ota-onalarning bu boradagi tayyorgarligiga bog'liqdir. Alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalarni tarbiyalayotgan ota-onalar ko'pincha surunkali stress, ijtimoiy izolyatsiya va kelajakka nisbatan kuchli xavotir bilan yashaydilar, bu esa o'z navbatida bolaning rivojlanish salohiyatini cheklab qo'yadi (Mukhina, 2019). Shu sababli, inklyuziv ta'limga jalb etilgan bolalar ota-onalariga tizimli ravishda pedagogik-psixologik maslahat berishning nazariy asoslarini ishlab chiqish va ularni amaliyotga tatbiq etish bugungi kunning eng dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi.Mazkur muammoning ilmiy-nazariy asoslari bir qancha jahon olimlarining tadqiqotlarida o'z aksini topgan. Xususan, L.S. Vygotskiyning madaniy-tarixiy nazariyasida bolaning rivojlanishida ijtimoiy muhit va kattalar tomonidan ko'rsatiladigan yordam hal qiluvchi rol o'ynashi ta'kidlangan (Vygotsky, 1978). Uning fikricha, boladagi birlamchi nuqson emas, balki undan kelib chiqadigan ikkilamchi ijtimoiy to'siqlar bolaning kamol topishiga xalaqit beradi. Shuningdek, oila tizimini o'rgangan tadqiqotchi A.N. Leontyev faoliyat nazariyasi doirasida ota-onaning bolaga nisbatan munosabati va ular o'rtasidagi birgalikdagi faoliyat

bolaning psixologik barqarorligini belgilovchi asosiy omil ekanligini asoslab bergan (Leontyev, 1975).

Pedagogik psixologiya sohasida I.A. Zimnyaya ota-onalar bilan ishlashda ularning pedagogik kompetentligini oshirish va emotsional intellektini rivojlantirish zarurligini qayd etadi (Zimnyaya, 2004). G‘arb olimlaridan V.V. Davydov esa inklyuziv muhitda ota-onalar va ta’lim muassasasi o‘rtasidagi hamkorlikni "ijtimoiy sheriklik" sifatida baholaydi (Davydov, 1996). S.L. Rubinstein asarlarida shaxsning shakllanishi uning yaqinlari bilan bo‘lgan munosabatlari prizmasi orqali tahlil qilinib, ota-onalarning ruhiy holati bevosita bolaning o‘zini qabul qilishiga ta’sir etishi ko‘rsatilgan (Rubinstein, 2000).Ushbu maqolaning asosiy maqsadi inklyuziv ta’lim jarayoniga jalb qilingan alohida ehtiyojli bolalar ota-onalariga pedagogik va psixologik yordam ko‘rsatishning nazariy modellari va amaliy mexanizmlarini tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqot davomida ota-onalarning psixologik qarshiliklarini yengish, ularda ijobiy ota-onalik pozitsiyasini shakllantirish hamda bola bilan samarali muloqot qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishning zamonaviy usullari ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Shuningdek, maqola pedagog va psixologlarning ota-onalar bilan hamkorlik qilish strategiyalarini takomillashtirish orqali inklyuziv ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiluvchi amaliy tavsiyalar ishlab chiqishni o‘z oldiga vazifa qilib qo‘yadi.

ASOSIY QISM

Inklyuziv ta’lim jarayonida ota-onalarga pedagogik-psixologik maslahat berishning nazariy asoslari shaxs rivojlanishining ijtimoiy determinatsiyasi va oilaviy tizimning yaxlitligi tamoyillariga tayanadi. Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, alohida ehtiyojli bolani tarbiyalayotgan ota-onalar bilan ishlashda birinchi navbatda ularning psixologik adaptatsiyasi va pedagogik kompetentligini transformatsiya qilish zarur. L.S. Vygotskiyning ta’kidlashicha, boladagi nuqsonning o‘zi emas, balki uning atrofidagi ijtimoiy muhitning unga bo‘lgan munosabati bolaning shaxs sifatida shakllanishiga to‘sqinlik qiladi (Vygotsky, 1978). Ushbu yondashuvdan kelib chiqib, maslahat berish jarayoni ota-onani "aybdorlik" va "tushkunlik" holatidan chiqarib, uni bolaning rivojlanishidagi asosiy hamkorga aylantirishga yo‘naltirilishi lozim. Bu borada A.N. Leontyev tomonidan ilgari surilgan faoliyat nazariyasi muhim ahamiyat kasb etadi; unga ko‘ra, ota-ona va bola o‘rtasidagi birgalikdagi korreksion-rivojlantiruvchi faoliyat bolaning psixofizik imkoniyatlarini maksimal darajada yuzaga chiqarishga xizmat qiladi (Leontyev, 1975). Shuning uchun ham maslahat berishning amaliy asosi sifatida ota-onalarga bola bilan o‘yin, mehnat va muloqot faoliyatini qanday tashkil etish bo‘yicha aniq algoritmlarni taqdim etish belgilanadi.

Tadqiqotchi V.V. Davydovning rivojlantiruvchi ta’lim konsepsiyasiga ko‘ra, inklyuziv ta’limda ota-onalarning pedagogik savodxonligi bolaning kognitiv jarayonlarini (diqqat, xotira, tafakkur) faollashtirishning kalitidir (Davydov, 1996). Ota-onalarga beriladigan maslahatlar nafaqat nazariy bilimlarni, balki bolaning individual ta’lim dasturini (ITD) uy sharoitida amalga oshirish metodikasini ham o‘z ichiga olishi kerak. I.A. Zimnyaya pedagogik psixologiya nuqtai nazaridan ota-onalar bilan ishlashda "sub’ekt-sub’ekt" munosabatlarini o‘rnatish, ya’ni ularni o‘quv jarayonining passiv kuzatuvchisidan faol ishtirokchisiga aylantirish samaradorligini asoslab beradi (Zimnyaya, 2004). Amaliy jihatdan bu jarayon ota-onalar klublari, guruhli treninglar va individual konsultasiyalar shaklida namoyon bo‘ladi. S.L. Rubinstein asarlarida qayd etilganidek, insonning o‘z-o‘ziga bo‘lgan munosabati boshqalarning munosabati orqali shakllanadi (Rubinstein, 2000). Agar ota-ona maslahat jarayonida o‘z farzandining

imkoniyatlariga ishonsa va ijobiy "men-konsepsiyasi"ni shakllantira olsa, bola ham o‘zini jamiyatning to‘laqonli a’zosi sifatida his qila boshlaydi.Zamonaviy inklyuziv amaliyotda ota-onalar bilan ishlashda qo‘llaniladigan art-terapiya, o‘yin terapiyasi va kognitiv-behavioral yondashuvlar ulardagi hissiy taranglikni kamaytirish va konstruktiv ota-onalik pozitsiyasini mustahkamlashda yuqori natija bermoqda. L.M. Shipitsina tadqiqotlarida alohida ehtiyojli bolali oilalarning to‘rt xil psixologik turi (neytral, hamkorlikka tayyor, agressiv, loqayd) ajratib ko‘rsatilgan bo‘lib, maslahat berish jarayoni har bir turga nisbatan differensial yondashuvni talab etadi (Shipitsina, 2005). Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta’limga jalb etilgan bolalar ota-onalariga pedagogik-psixologik maslahat berish – bu ko‘p bosqichli va murakkab jarayon bo‘lib, u oilaning barcha a’zolarini qamrab olishi, ilmiy asoslangan metodlarga tayanishi va ta’lim muassasasi bilan uzviy hamkorlikda amalga oshirilishi lozim. Bu orqali nafaqat bolaning akademik yutuqlari, balki uning ijtimoiy hayotga moslashuvi va psixologik sog‘lomligi ham ta’minlanadi.

XULOSA

Inklyuziv ta’lim tizimida alohida ehtiyojli bolalarni muvaffaqiyatli ijtimoiylashtirish va ularning ta’limiy natijadorligini oshirishda ota-onalarga pedagogik-psixologik maslahat berish jarayoni fundamental ahamiyatga ega ekanligi tadqiqot davomida o‘z isbotini topdi.

Nazariy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, oila muhiti bolaning rivojlanishidagi birinchi va eng kuchli mikrotizim bo‘lib, ota-onalarning ruhiy barqarorligi bevosita bolaning o‘z imkoniyatlarini anglashiga xizmat qiladi. L.S. Vygotskiy va A.N. Leontyev kabi olimlarning qarashlariga tayanib aytish mumkinki, ota-ona faqatgina g‘amxo‘r shaxs emas, balki korreksion-pedagogik jarayonning teng huquqli va malakali ishtirokchisiga aylanishi shart.Tadqiqot natijasida ota-onalarga maslahat berishning quyidagi amaliy jihatlari inklyuziv ta’lim samaradorligini belgilovchi asosiy omillar sifatida xulosa qilindi.

Birinchidan, ota-onalarning psixologik savodxonligini oshirish ulardagi surunkali stress va "ijtimoiy aybdorlik" hissini kamaytiradi. Bu esa oilada bola uchun xavfsiz va qo‘llab-quvvatlovchi emotsional muhit yaratilishiga zamin bo‘ladi. Ikkinchidan, pedagogik maslahatlar orqali ota-onalar bolaning individual ta’lim traektoriyasini tushunib yetadilar va maktabda olingan bilimlarni uy sharoitida mustahkamlashning samarali metodikalarini (o‘yin terapiyasi, art-terapiya) o‘zlashtiradilar. Uchinchidan, pedagog, psixolog va ota-ona o‘rtasidagi "uch tomonlama hamkorlik" modeli bolaning nafaqat akademik yutuqlarini, balki uning jamiyatga adaptatsiyasi va mustaqil hayot ko‘nikmalarini shakllantirish tezligini sezilarli darajada oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta’limga jalb etilgan bolalar ota-onalariga maslahat berish shunchaki yordamchi jarayon emas, balki ta’lim tizimining ajralmas va strategik bo‘g‘inidir. Kelajakda ta’lim muassasalarida ota-onalar bilan ishlashning innovatsion shakllarini (onlayn konsultasiyalar, ota-onalar akademiyasi, interaktiv treninglar) yanada kengaytirish va bu jarayonni tizimli monitoring qilib borish maqsadga muvofiqdir. Zero, bilimli va ruhan quvvatlangan ota-ona – alohida ehtiyojli bolaning jamiyatda o‘z o‘rnini topishi va to‘laqonli hayot kechirishi uchun eng mustahkam kafolatdir.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. O‘zbekiston Respublikasining "Ta’lim to‘g‘risida"gi Qonuni. (2020). Toshkent: Adolat.
2. YUNESKO. (1994). Salamanka deklaratsiyasi va alohida ehtiyojli ta'lim tamoyillari to‘g‘risidagi harakat dasturi. Ispaniya: Salamanka.
3. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.
4. QodirovaF.U., Jumaniyazova Z.A., Inklyuziv ta’lim. Gospital pedagogika//“Zebo Prints” nashriyot. (O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2025 yil 28 noyabrdagi 6918-sonli ma’lumotnomasi). ISBN 978-9910-14-037-2.
5. Jumaniyazova Z.A., Oilaviy-qo‘shnichilik munosabatlarda tarbiyaviy ishlar tizimini rivojlantirish// UO‘K 37.035.6(063) KBK 74.005.22 Y 66 Monografiya // Chirchiq: ChDPU nashriyoti, 2025.